

Nezaposlenost in kriminaliteta (ali kriminalnost brezposelnih)

Janez Pečar*

Nezaposlenost sodi med družbene pojave, za katere sodijo, da so povezani z revščino, s kriminaliteto in raznimi drugimi odklonskimi dejanji, obrobnostjo, družbenim razločevanjem, migracijami različnih vrst itd. Tudi naraščajoče javno in politično zanimanje za brezposelnost v Jugoslaviji v zadnjih letih ni čisto novo, vendar temu vprašanju še nikoli nismo posvečali toliko pozornosti kot prav zdaj. V tem času so si naše gospodarske razmere in polna zaposlenost v izrazitem nasprotju, ki ga je izredno težko premoščati. Zato **ni odveč razmišljati o brezposelnosti in kriminalu v naših domačih razmerah.**

Za revščino so že od nekaj (skupaj z drugimi gospodarskimi razmerami) domnevali, da vpliva na kriminal. O tem je od Ksenofona, Platona, Aristotela, Virgila, Horatia, mimo vrste filozofov, kot je Tomaž Akvinski, utopičnih socialistov, francoskih enciklopedistov ter Queteleta, Guerryja,¹ Marxa (čeravno zaposlovanja ni posebej poudaril),² Plehanova in Bongerja ter kasnejših raziskovalcev tega problema (npr. Radzinowicz in drugi) dosti znanega, saj gre prenekaterim izmed njih tako ali drugače zasluga za misel, po kateri je »revščina mati kriminala«. Ne glede na to, da so dokaj pozno ugotovili, da tudi blagostanje vpliva na kriminalnost, pa je vendarle **dosti več pisanja o povezanosti revščine s kriminalom**, dostikrat tudi v zvezi z nezaposlenostjo. Morda zato, ker je doslej v človeški zgodovini veliko več ljudi živelo v pomanjkanju kot v izobilju. Hkrati pa so bile višje družbene plasti vedno manj ali pa sploh ne pod družbenim nadzorom, ki jim ni pripisoval odklonskih pojavov tudi zaradi njihove nedosegljivosti. V tem stoletju pa se položaj sicer počasi, toda vendarle močno spreminja, čeprav različno in odvisno od tega ali gre za kapitalistične ali socialistične družbene ureditve.

O naravi in vlogi nezaposlenosti za človeka so marsikatera vprašanja pojasnjevali ne le klasični marksizma, marveč tudi drugi do današnjih dni, ko vemo, da zaradi njih nastajajo pereči socialni problemi in družbena dezorganizacija v svetu dela.³ Nezaposlenost je endemična

bolezen vseh industrijskih družb, ki ji dajejo visoko prednost⁴ pri obravnavanju najpomembnejših družbenih vprašanj. Mi v samoupravnem socializmu se prav tako ne moremo izogniti nezaposlenosti in stojimo pred istimi (ali celo večjimi) težavami kot v kapitalizmu.

Nezaposlenost danes povsod po svetu najbolj prizadeva predvsem mlade ljudi, nekvalificirane in predvsem tujce, ki jih ta okoliščina pelje v družbeno obrobnost, v kateri za marsikoga ni več daleč do kriminala.

V svetu je dosti študij o gospodarskih vplivih na kriminaliteto, v katerih iščejo zvezo npr. med gospodarskimi razmerami in nezaposlenostjo, cenami, družbenim proizvodom ter primerjajo s kriminalom, iščejo razmerja po spolu, rasi in starostnem obdobju na eni in vrstami kaznivih dejanj na drugi strani ter zlasti ugotavljajo vplive nezaposlenosti na vedenje tako odraslih kot mladoletnikov.

Pri nas še ni bila opravljena nobena tovrstna kriminološka raziskava, čeravno smo se v načrtovanju družbenega razvoja do leta 2000 v prenekaterih razmišljanjih močno približali tako pomenu nezaposlenosti kot predvidevanju kriminalnosti v prihodnosti. Toda še vedno dosti vsaksebi in manj v medsebojni odvisnosti, čeprav nam verjetno oboje ne kaže na boljše. Ker pa ima kriminaliteta tudi gospodarske vzroke, bi se morali tudi pri nas kriminologija in ekonomika bolj povezovati v pojasnjevanju kriminala kot gospodarskega in vedenjskega pojave. Vsekakor bomo imeli za to še dovolj priložnosti.

Ta sestavek načenja nekaj vprašanj o nezaposlenosti in kriminalu z željo vzbuditi zanimanje zanj. Oba bosta v bližnji prihodnosti dosti bolj aktualna kot doslej, ko zlasti na Slovenskem skoraj nismo imeli nezaposlenih in tudi kriminala nismo dosti povezovali s tem pojavom. Pisanje v svoji vsebinski problematiki ne zadeva le naših ožjih slovenskih razmer, ampak hkrati povzema nekaj splošnih dognanj, ki so nam lahko koristna.

1. Pomen dela za osebnost

Težko je reči, kaj je sploh delo, čeravno je samo po sebi umevno, da vendarle pelje do različnih določilnic. Za naš namen je pomembno, da je povezano z zaposlitvijo, opravljanjem po-

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Radzinowicz v Radzinowicz/Wolfgang: Crime and Justice s. 552, Chester s. 18, in drugi.

² Rus Veljko s. 20.

³ Glej Weis/Riesman v Contemporary Social Problems s. 452.

⁴ Prav tam s. 459.

klica, kake dejavnosti, ki prinaša plačilo, čeravno je Freud menil, da to za »delo« ni pomembno.⁵

Verjetno se s pomenom dela v človeški zgodovini nikoli niso toliko ukvarjali, kot v obdobju od klasikov marksizma do današnjega dne. Čeprav je industrijska revolucija nastala že prej, pa je od takrat pa do danes, ko zlasti v socializmu postaja delo posebna vrednota, **čedalje več razmišljanj o delu** in o vsem tistem, kar le-ta prinaša človeku in kar iz njega izhaja — v dobrem in v slabem.

V čem je njegov pomen?

— Marx je odkril preprosto ugotovitev, da morajo ljudje predvsem najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden se lahko ukvarjajo s politiko, znanostjo, umetnostjo, religijo itd.⁶ Toda še prej pa morajo zato delati, se truditi, ustvarjati in proizvajati, čeprav ne vsi enako in marsikdo tudi za druge; in neredko prav njemu še najmanj ostane.

— Četudi je marsikatero delo še vedno trpljenje, vendarle prinaša materialno varnost, zadovoljstvo, določen življenjski standard, ugled, napredovanje, osebni razvoj itd.

— Določene vrste dela zahtevajo ustrezno izobraževanje in včasih dolgotrajno pripravljanje za poklic.

— Prenekatera dejavnost je za marsikoga doživljenjska delovna kariera, ki mu prinaša bodisi prednosti, bodisi tegobe, odvisno od tega, kaj mu je uspelo najti in izbrati, doseči in obdržati, si izboriti in pridobiti. To pomeni, da delo ni »mit« sam po sebi in kar tako. Zato je v smislu socialnega darvinizma v marsičem, zlasti v nesocialističnih državah, pogosto in kratko malo boj za obstanek.

— Iz dela izhaja posameznikov položaj v družbi, ali bolje rečeno, njegova vloga in položaj, po katerem ga drugi vrednotijo in ocenjujejo. In ne le to. Iz dela izhajajo prenekateri družbene vloge, ki jih ima, ne le on, ampak neredko tudi njegovi bližnji, potomci in drugi, kar je pomembno za posameznikovo poreklo.

— Delo omogoča ustrezno kopičenje premoženja in bogastva (premičnega in nepremičnega) tja do položaja, ko velikim skupinam ljudi po svetu sploh ni treba več delati, ker lahko žive od dela drugih in na njihov račun. Mnogi so se dokopali do take stopnje, ko zaradi dela nekoga v preteklosti njim ni treba več delati, ampak

⁵ Weis/Riesman s. 464/5.

⁶ Goričar s. 447.

lahko izkoriščajo soljudi vse svoje življenje (ki je boljše od življenja tistih, ki morajo še delati).

— Delo različno vpliva na posameznika in s tem v zvezi tudi na njegov napor. Marx pravi takole: »Delo izčrpa živčni sistem do skrajnosti... uniči mnogostransko dejavnost mišic in vzame vsak atom svobode« pa naj gre za telesno ali umsko aktivnost, kar skratka naredi iz delavca »zgolj živi privesek stroja«.⁷ Delo na tekočem traku tudi še danes ni v ničemer drugačno. Toda to je druga plat dela, o kateri ne teče beseda v tem sestavku.

— Četudi delo ustvarja družbeno razločevanje, je v pretežni večini vendarle bolje imeti delo kot biti brez dela, čeravno vsem ne gre za vsako delo.

— Ob delu in z delom, torej v delovnem postopku nastajajo inspiracije⁸ in življenjske težnje, do katerih ljudje sploh ne bi prišli, kajti predstave, težnje, strokovnost, razumevanje, kritičnost in še marsikaj drugega se oblikujejo le pri delu — umskem in telesnem.

— Zato se z delom ne ukvarjajo zaman filozofija, umetnost, znanost, politika, religija,⁹ da sploh ne omenjamo drugih področij, ki jim je delo sredstvo za doseganje ciljev ali proizvodnja nasploh.

V zvezi z delom se pojavljajo polno in delno zaposlovanje, nezaposlenost, nestalna zaposlenost ali nestabilna zaposlenost, družbena delitev dela itd. Delo omogoča ali odteguje pripadnost, delo povzroča krize, recesije in inflacije, delo je vir pravic, pa tudi dolžnosti, delo ustvarja neustrezno zaposlenost, delo omogoča človekovo samorealizacijo in potrditev, z delom se povezuje prenekateri vedenjske norme, z njim sta povezana relativna in absolutna revščina ter siromaštvo kot njegova najbolj očitna nasledka.

2. Raziskovanje povezanosti brezposelnosti s kriminalom

Že zelo zgodaj so prišli do spoznanj, da je odklonskost ljudi v takšni ali drugačni odvisnosti od družbe in da je njena narava vendarle v določenem smislu kriminogena. Pri tem so bile pretežno mišljene gospodarske razmere. Zato so **zlasti družbenogospodarske vplive** (še posebej neugodne za določene družbene razrede)

⁷ Marx v navedbi Riesman v Nisbet: Contemporary Social Problems s. 482.

⁸ Džuverović s. 639.

⁹ Noesen v Mergen: Kriminologie-Morgen s. 123.

primerjali s kriminalnostjo. Toda s tem v zvezi nastajajo prenekatera nasprotja, ki jih raziskovanja še do danes niso premostila. Prihaja do različnih spoznanj, tudi zaradi tega, ker uporabljajo za tovrstna merjenja različna izhodišča.

Niso redke raziskave, ki med seboj preprosto primerjajo stopnje brezposelnosti ter povečanje ali upadanje kriminala. Precej razširjena domneva pa je, da je brezposelnost v neposredni povezavi s kriminalom.

Nekaj podrobnosti posameznih študij.

— Obstaja pozitivna korelacija med gospodarskimi spremenljivkami, kot so depoziti v bankah, prodaja na drobno in zaposlenost na eni strani, ter premoženjskim in nasilniškim kriminalom na drugi.¹⁰

— Mestna stopnja nezaposlenosti ima pozitiven vpliv na stopnjo tatvin in vlomov. Brezposelnost moških pozitivno vpliva na stopnjo ropov in moška in ženska nezaposlenost imata pozitivne vplive na stopnjo posilstev.¹¹

— Kazniva dejanja zoper osebo se povezujejo z najemništvom stanovanj, nezaposlenostjo in revščino, hkrati ko se kriminal, povezan z alkoholizmom gosti na območjih z visoko stopnjo nezaposlenosti in pri ljudeh, ki živijo od pomoči socialnega skrbstva.¹²

— Nezaposleni in mladi so neproporcionalno vpleteni v kriminalnost,¹³ zlasti mladost in nezaposlenost naj bi bila s kriminaliteto močno poudarjena.

— Ugotovljeni so štirje tipi povezave med nezaposlenostjo in kriminalom. Po prvem storitev določenega kriminala sploh zahteva zaposlenost, pri drugem se nezaposlenost in kriminal povezujeta le pri določenih storilcih, pri tretjem se zlasti mladi storilci gibljejo med kriminalom in brezposelnostjo, le majhni skupini (5 do 10 %) od premoženjskih storilcev je kriminal sredstvo za življenje.¹⁴

Poznamo še prenekatero **druge raziskave**, ki skušajo kar po posameznih spremenljivkah sklepati na povezanost med brezposelnostjo in kriminalom. Toda njim se upirajo razne druge, ki **ugotavljajo prav nasprotno.**

Mannheim (1940) ni ugotovil nobene povezanosti med statistično doseženim kriminalom in

brezposelnostjo v angleških mestih. Sellin pa je celo ugotovil padec kriminalitete v kriznem obdobju tridesetih let v ZDA.¹⁵

Po drugi strani pa ekološke študije vendarle potrjujejo, da je na območjih z visoko stopnjo nezaposlenosti navadno visoka stopnja kriminala, da so povsod po svetu ljudje, ki prihajajo pred sodišče v znatnih odstotkih nezaposleni in da se premoženjski kriminal spreminja z ravniyo zaposlenosti.¹⁶

Statistični podatki mnogih študij dajejo pozitivno korelacijo med spremenljivkama zaposlenost in kriminal. Druga spoznanja kažejo, da nizek dohodek vpliva na kriminalno vedenje posameznika (hkrati ko tudi visok privlačuje še večjega). Ugotavljajo, da imajo gospodarski dejavniki mnogotere vplive na odklonskost in da je **kriminal odvisen ne le od gospodarskih, marveč tudi od različnih drugih družbenih dejavnikov, med katerimi zaposlenost ali nezaposlenost ni nepomembna.**

Radzinowicz npr. ponuja trinajst možnih medsebojnih prepletosti v določenih gospodarskih razmerah, ki naj delujejo na morebitno stopnjo kriminalitete in utemeljuje kriminal tudi kot gospodarsko ekspanzijo, gospodarsko frustracijo, zmoto itd.¹⁷

O vplivu nezaposlenosti na kriminalnost so mnenja torej različna in nasprotujoča. Pisanja o tem neredko načenjajo tudi metodološka vprašanja in kritično vrednotijo raziskave, ki jih ni malo, zlasti v zahodnem svetu. Tam so tudi razmere drugačne in prenekaterih sestavin, ki jih uporabljajo, ni mogoče presajati v naše razmere. Vse pa kaže, da je kriminalnost preveč zamotan pojav, da bi jo raziskovali le po eni ali po nekaj sestavinah. Hkrati pa čedalje bolj prihajajo do spoznanja, da »brezposelnost lahko vpliva na razmerja s kriminalom, toda četudi je tako, je njen splošni učinek preveč neznaten, da bi ga lahko merili.«¹⁸

Kritiki iskanja povezav med nezaposlenostjo in kriminalom zlasti opozarjajo na dvomljivost povezovanja; na okoliščino, da je kriminal podaljšek normalnih gospodarskih dejavnosti, zato narašča ali upada na isti način kot normalna gospodarska prizadevanja,¹⁹ da je potrebno previdno povezovati družbene spremembe ali go-

¹⁰ Gansemer/Knowles s. 397.

¹¹ Kvalseth s. 109.

¹² Malcolm et al s. 264.

¹³ Stevens s. 15.

¹⁴ Sviridoff/Thompson v navedbi Orsagh/Witte s. 1064.

¹⁵ Stevens s. 14.

¹⁶ Gladstone s. 39.

¹⁷ Radzinowicz v Crime and Justice s. 542—565.

¹⁸ Glej Wold v Danser/Laub s. 63.

¹⁹ Orsagh v navedbi Danser/Laub s. 52.

spodarske razmere z razvojem kriminalitete, da še niso zadovoljivo rešena prenekatera vprašanja vpliva brezposelnosti na kriminaliteto itd.

3. Teorije v zvezi z nezaposlenostjo

Nekatere sociološke teorije se različno ukvarjajo z brezposelnostjo in kriminalom, čeprav zanje nezaposlenost ni edini h kriminalu prispevajoči dejavnik. V tem smislu je šel najdlje tako imenovani **ekonomski determinizem**.

Zanj je bilo značilno, da je štel gospodarske motive za kriminal kot primarne vzroke, zlasti za premoženjska kazniva dejanja, pri čemer »posameznik, ki stori tovrstno dejanje, upošteva predvsem ‚benefit/cost‘« svojega ravnanja. V ekonomskem determinizmu gotovo pred vsemi prednjači Bonger s svojo knjigo »Kriminaliteta in gospodarski pogoji« (1905). V njej načena predvsem dve stvari: Bongerjev marksizem in Bongerjev socialni darvinizem.²²

Bonger, ki je v svojih delih upošteval Marxa in Engelsa, pa tudi Kautskega in Plehanova, je načenal zlasti gospodarske razmere in družbeno življenje, ki s svojimi dejavniki določajo oblike človeškega ravnanja.

S svojim delom je vzbudil precej pozornosti in posnemalcev, ki menijo, da Bongerjevi pogledi na vprašanja kriminalnega življenja z zornega kota gospodarskih razmer še zdaleč niso dovolj preučeni.

V socioloških teorijah zahodnega sveta naletimo na brezposelnost v različnih povezavah v **anomiji, kulturi delavskega razreda, v podkulturah in v teoriji raznovrstnih stikov**, delno v **Mertonovem umiku in interakcionistični teoriji** na splošno. V anomiji pa so posebej vsebovani mehanizmi, s katerimi se »nezaposlenost manifestira v kriminalu«.²³

Kot izvedenko anomalije v socioloških teorijah predvsem za empirično posploševanje omenjajo **teorijo o statusni integraciji**. »Statusna integracija ustvarja stanje, v katerem statusne zasedbe v prebivalstvu oblikujejo posebne vzorce«.²⁴ Zato je, kot pravijo, pomembna za preučevanje nezaposlenosti. Kajti nezaposlenost oropa posameznika možnosti doseganja ciljev z dovoljenimi sredstvi, s tem pa je v nekem smislu podana po-

vezanost te okoliščine s kriminalom. Zato se hkrati pričakuje, naj bi nezaposleni storili več kaznivih dejanj oz. pogosteje, odvisno od tega, kaj za posamezne skupine brezposelnost pomeni (npr. mlad človek, ki je še pri starših, družinski oče, ki mora skrbeti za družino itd.).

Gospodarsko prikrajševanje je v središču pozornosti socioloških teorij o kriminaliteti. Nekateri so sploh prepričani, da neenakost v gospodarskem smislu povzroča večjo stopnjo kriminalitete,²⁵ s tem izhodiščem prihajajo do spoznanj, po katerih določen družbeni položaj ali družbeni razred postavlja v zvezo s kriminalnostjo. To pomeni, če bi stvari jemali dobesedno, da so določene družbene skupine, sloji ali kar razredi (v kapitalizmu) že vnaprej po svojih vlogah (ki jih imajo ali nimajo) predestinirani za kriminal in drugi že vnaprej zaradi ugodnosti svojih družbenih vlog izločeni od možnosti postati kriminalni, kar je seveda velik nesmisel. Za potrditev takih stališč uporabljajo tudi ekološke študije v odklonosti, ki brez globljih vpogledov res kažejo na večjo kriminalno obremenjenost posameznih skupin zlasti na posameznih mestnih območjih.

Temu so zelo blizu izhodišča o razmerjih med kriminalom in dohodkom in sploh tiste vzročnostne teorije, ki skušajo povezovati zvezo med življenjsko gospodarsko sposobnostjo in kriminalom kot modelom za posameznikovo obnašanje. Le-te ne zadevajo izključno le brezposelnosti, posredno pa vendarle.

Relativna in absolutna prikrajšanost sta za naš namen močna dejavnika v upoštevanju vsega tistega, kar lahko kot pomembno vpliva na vedenje v primerjavi s tistimi, ki teh skrbi zaradi gospodarskih vzrokov nimajo.

Na koncu tega pomanjkljivega pregleda velja omeniti še **odtujenost (alienacijo)**, ki jo prav tako povezujejo z brezposelnostjo in spoznanja radikalne (tudi marksistične) kriminologije, ki za kriminalnost išče predvsem družbene razloge, med katerimi ne gre prezreti brezposelnosti.

Toda bodi kakorkoli, že sama brezposelnost ali nezaposlenost ne more biti edini razlog za kriminalnost, čeprav je zaradi kakega skrajnega pomanjkanja vendarle lahko pričakujoč. Zato gre pritrditi Glueckovima (1950), ki sta dejala: »Kriminal je proizvod širokega števila in velike raznovrstnosti dejavnikov in teh dejavnikov ne moremo, sedaj in verjetno kadarkoli orga-

²⁰ Torling s. 29.

²¹ Gansemer/Knowies s. 395.

²² Mike s. 212.

²³ Gibbs s. 57.

²⁴ Prav tam s. 50.

²⁵ Sampson/Castellano s. 363.

nizirati v splošna načela, ki ne bi imela izjem oz. ni mogoča ena sama znanstvena teorija o kriminalnem vedenju.²⁷

4. Družbene in psihične posledice nezaposlenosti

V svetu so opravili več raziskav za ugotavljanje nezaposlenosti. In čeravno so mnenja o tem, kaj sploh je nezaposlenost različna, je ta nezaposlenost vendarle lahko: stanje (nisi zaposlen), dejavnost (iščeš delo), stališče (želja po delu pod določenimi pogoji) in potreba (potreba po delu).²⁸ Toda največkrat razumejo nezaposlenost v njenem dejavnem aktivnem pomenu, to je v smislu iskanja dela.

Nezaposlenost se v literaturi pogosto enači z revščino, dejanskim in relativnim prikrajševanjem, z neustreznim gospodarskim položajem in prenekaterimi drugimi okoliščinami, ki so neugodne za prizadetega in zaradi katerih je v nekem smislu označen, če ne kot potreben pomoči, pa kot nekdo, ki mu gre določena pozornost prenekaterih (nadzornih) mehanizmov.

Na splošno so njene posledice predvsem družbene in psihološke.

a) Družbene

Te so predvsem:

— Kdor je nezaposlen, ga drugi pogosto obravnavajo kot manjvrednega, ga v marsičem diskriminirajo in prištevajo v skupino revnih.

— Nezaposleni so statusno integrirani le med nezaposlene, ki so prikrajševani za vse tisto, kar je zagotovljeno zaposlenim, všteti z mobilnosti navzgor. Nasploš pa imajo podrejen položaj.

— Čutijo ne le gospodarski, marveč tudi socialni pritisk. Oba jim onemogočata opravljanje dosti vlog, ki jih ima odrasla in samostojna oseba.

— Zaradi nezaposlenosti se razločujejo od drugih in ta razdalja, ki je socialno pogojena, ima še druge (tudi psihične) posledice. Le-to povzroča občutek posebne odtujitve, drugačne od tiste, ko je posameznik odtujen od izidov svojega dela. Tu izidov sploh ni, pa so lahko zaželjeni in te možnosti pri nezaposlenih ni.

— Nezaposlenost se često šteje kot nesposobnost in odvečnost, ki rojevata odvisnost od drugih, gospodarsko neenakost, kar sili v izolacijo.

— Nezaposleni morajo pogosto živeti v neugodnih ali sploh neustreznih stanovanjskih razmerah, v kolektivnih bivališčih, v podrejenih stanovanjskih vlogah.

— Čeprav v večini vendarle dobivajo podporo, z njo često ne morejo zadovoljivo pokriti potreb sebe, bližnjih in sploh družine. Ta pojav skupaj z drugimi neustreznimi okoliščinami imenujejo deprivacijo, ki je absolutna in relativna (izhajajoča iz primerjave z drugimi).

— Ker niso povsem pasivno odvisni od družbenega vrednotenja, niti niso povsem sami ustvarjalci svojih statusov, je zanje vendarle predvsem pomembno družbeno ocenjevanje in vrednotenje njihovega položaja, ki se kaže kot funkcionalno nekoristen.³⁰

b) Psihološke

Med njimi so zlasti:

— Nezaposleni so »strukturalno frustrirani³¹ in njihove aspiracije blokirane.

— Njihovi ekonomski interesi so v konfliktu z možnostmi (to pa zlasti povezujejo s premoženjskim kriminalom).

— Čeprav nezaposlenost ne vpliva na vse enako, s tem stanjem vendarle izgubljajo, ne le svojo funkcijo, ampak tudi svoje sodelavce; zaupanje vase, raste jim občutek nepomembnosti in majhnosti.

— Nezaposlenost uničuje družinsko ravnovesje (nekateri sicer omenjajo večjo možnost nadzorovanja otrok in s tem možnost zmanjševanja mladoletniškega prestopništva). Nezaposlenost se šteje kot eden od pomembnih simptomov družinske dezorganizacije, ki pelje, poleg ostalega, v migracije, razveze, spremembe družinskega stanja, okrnitev primarnih kontrol itd.

— Z nezaposlenostjo se povečuje posameznikova negotovost, apatičnost in poslabšanje duševnega stanja,³² samozaupanje (tudi v odnosih do drugih, zlasti do družinskih članov).

— Dolgotrajno pripravljavanje za poklic, odrekanje, naprezanje, prizadevanje, tekmovanje, usposabljanje itd. se v brezposelnosti pokažejo kot brezpredmetni in nesmiselni. Denar, izobra-

²⁶ Orsagh/Witte s. 1062.

²⁷ Marcolin et al. s. 254.

²⁸ Adison/Siebert v navedbi Drobnič s. 2.

²⁹ Hagstrom v *Outsiders USA* s. 162.

³⁰ Glej Goričar s. 234, 235, 237.

³¹ Cressey/Ward s. 246.

³² Hording s. 273.

ževanje, usposabljanje in poklic so čedalje bolj oddaljeni in nedosegljivi.³³

— Skrb za prihodnost rojeva anksioznost,³⁴ načjenja moralo in vedenjske norme.

— Brezposelni se počutijo ubožni, brez moči, ošamljeni, bolni... često potisnjeni v stran in zasmehovani. Starejši često občutijo odtujenost sami od sebe, od drugih, od družbe in od sveta, odtujenost mladih pa je toliko bolj očitna in nevarna.³⁵

— Brezposelnost lahko rojeva sovražnost, kriticizem, občutljivost in napadalnost.³⁶

— Samodojemanje se ustrezno spreminja v neprilagodljivost in ubiranje kakih antisocialnih vedenjskih smeri.

5. Odklonskost brezposelnih

Brezposelnost ali nezaposlenost razumemo za naš namen v tako imenovanem aktivnem smislu. To pa je tisti položaj, ko nekdo nima dela, torej ni zaposlen, in ga išče, ker mu je vir za preživljanje in za vse ostalo, kar iz tega dejstva izhaja. V kriminalni kazuistiki pa često naletimo na ljudi, pri katerih se ta okoliščina srečuje tudi z drugimi, negativnimi, kot so delomrzništvo, potujočnost in kriminalnost. Prenekaterim skupinam teh ljudi pa se pridružujejo še drugi socialni in zdravstveni problemi, med katerimi so zlasti alkoholizem in toksikomanije, razne bolezni (telesne in duševne). Nimamo namena razpravljati, **koliko druge obremenjujoče okoliščine in lastnosti povzročajo brezposelnost** in stanja, v katerih posamezniki ne morejo dobiti dela, ker ga niso sposobni prevzeti, niti **koliko lahko sama kriminalnost vpliva na brezposelnost**, ker bi za to potrebovali prenekatero raziskavo. Omenjamo le še nekaj dodatnih dejstev, izhajajočih pretežno iz tujih spoznanj.

— Kakorkoli je kriminal lahko gospodarsko pridobitna dejavnost in simptom določene patološkosti, je brezposelnost vendarle določeno stanje, ki napeljuje nanj, vsaj v premoženjskem smislu. Marsikatero raziskavo močno poudarjajo to možnost. Le-to povezujejo tudi s programi za zaposlovanje kot s pomembno preprečevalno dejavnostjo.³⁷

— Vloga priložnosti kot zunanja in objektivna plat kateregakoli kriminala pri brezposelnih ni zanemarljiva in lahko v marsičem resno ogroža odpornost zoper odklonskost, zlasti pridobitne narave.

— Ekološke študije poudarjajo koncentracije socialno ogroženih in revnih, brezposelnih in zanemarjenih v prav določenih, zlasti mestnih predelih. Ker v domačem okolju zaradi poznanstva največkrat ne morejo škodovati drugim zaradi koristoljubnosti, jih ta okoliščina žene ven, v privlačujoče mestne četrti.

— Raziskave tudi pri nas potrjujejo, da veliko število nezaposlenih storilcev kaznivih dejanj živi oz. prihaja iz družbenogospodarsko zaostalnih območij, ki so prenaseljena. Zato ne sklepajo zaman, da je nezaposlenost v neposredni zvezi z naraščanjem kriminala.

Posamezni družbeni sloji so (navidezno) disproporcionalno udeleženi v kriminalu, toda tako brezposelni, nepolno zaposleni in pavperizirani predstavljajo skupine, ki se razločujejo od drugih, ne le po svoji obróbnosti, ampak tudi po tem, da predstavljajo možne deviante.³⁸ Zato seveda ni daleč do trditve, da je v spodnjih družbenih plasteh največ storilcev kaznivih dejanj in da je ta kriminal storjen od tistih, ki so na robu revščine iz gospodarskih razlogov.⁴⁰

— Nezaposlenost je pogosto lastnost povratnikov oz. ponavljalcev kaznivih dejanj in tistih, ki si ustvarjajo kariero v kriminalu (predvsem v konvencionalnem). Pri njih je skoraj zmeraj potrebna brezposelnost (četudi latentna).

— Kriminal, povezan z alkoholizmom, je znatno razširjen povsod na območjih z visoko stopnjo nezaposlenosti ali v predelih, kjer prebivajo ljudje, ki prejema socialno pomoč.⁴¹

— Višina dohodka se pogosto primerja z odkritim kriminalom. Podatki po svetu kažejo, da večina deviantov v tem pogledu živi pod povprečjem. S tem v zvezi pa iščejo pokazatelje nezakonitega pridobitništva in prilaščanja dobrin.⁴² Toda hkrati spoznavajo, da je to lahko pomembno razredno vprašanje, problem razredne neenakosti, vprašanje razmerja kriminal: razred⁴³ (seveda v kapitalizmu).

³⁸ Glej tudi McClintock et al. v *Economic Crises and Crime* s. 73.

³⁹ Clelland/Carter s. 223.

⁴⁰ Chester s. 20.

⁴¹ Malcolm et al. s. 261.

⁴² Orsagh/Witte s. 1061.

⁴³ Sampson/Castellano s. 363.

³³ Prav tam s. 94/5.

³⁴ Greenberg s. 131.

³⁵ Feuerlicht s. 129.

³⁶ Prav tam s. 177.

³⁷ Gmotna preskrbljenost vseh pa je ideal, ki ga je težko doseči v katerikoli družbi.

— Posebna kategorija so mladi migranti, ki prihajajo v visoko urbanizirana naselja, mesta, vele mesta.⁴⁴

— Brezposelnost nima le zgolj omenjenih posledic in z njimi povezane kriminalnosti. Njene razsežnosti so tudi politične, zdravstvene in še kake druge. Prav tako **kriminal ni edina odklonskost brezposelnih**. Ta okoliščina se povezuje še s potepuštvom, prostitucijo, beračenjem in še prenekaterimi pojavi, ki jih pri nas uvrščamo v prekrške zoper javni red in mir. Nazadnje bi se morali ukvarjati še s samomorilnostjo brezposelnih in prenekaterimi drugimi »socialnimi problemi«.

Našteti so le nekaj oblik možne družbene patološkosti brezposelnih in pojavov, ki se utegnejo povezovati z gmotno negotovostjo. Tovrstni kazalci so tako gospodarski kot družbeni in psihološki. Že Bongor je štel nezaposlenost za enega od pomembnih dejavnikov, ki ima v gospodarski sestavi družbe očiten kriminogen prispevek in delež tudi v drugih oblikah nesprijemljivega vedenja. Toda stari pisci so šli morda vendarle predaleč, ko so opozarjali na to, da je **samo** »revščina mati kriminala«.⁴⁶

6. Formalno nadzorstvo in odklonskost nezaposlenih

Ob razmišljanjih o razmerjih med nadzorstvom in brezposelnostjo je nedvomno najbolj v ospredju vprašanje, kakšno vlogo ima nadzorstvo na posamezne skupine, med katerimi brezposelni niso med zadnjimi. Zlasti formalno nadzorstvo je tisto, ki je pri tem najbolj odločilno, saj imajo njegovi ukrepi na vse, s katerimi ima opravek, najbolj občutne posledice s prenekaterimi učinki.

Čeprav bomo v nadaljevanju prikazali nekaj domačih podatkov o kriminaliteti brezposelnih, je vendarle potrebno upoštevati troje:

— da tisto, kar nadzorstvo odkriva in prikazuje v svojih statistikah, ni vse, kar se v resnici dogaja. Kriminalne statistike so vedno le del dejanskosti — morda le njen vzorec, vsaj kadar gre za manj nevarna kazniva dejanja;

— odkriti in obravnavani, torej znani so le nekateri, ne pa vsi. In le domnevamo lahko, kdo vse se lahko skriva v ozadju (temnem polju);

— nezaposleni lahko delajo le nekatera kazniva dejanja, ne pa vseh. Vnaprej moramo izključiti vsa tista kriminalnost, ki je povezana z opravljanjem poklica, z delovnim mestom ali s kriminalnostjo odgovornih ali uradnih oseb.

Brezposelnost ima v tem pomenu predvsem dvojen pomen:

— da uravnava vedenje nezaposlenih v določeno odklonskost, ki je pretežno konvencionalna, to je premoženjska, nasilniška in spolna;

— da glede na razpoložljivost prostega časa, možnost podleči v odklonskost, nemožnost normalnega zadovoljevanja potreb itd. v nekem smislu pomenijo lastnosti, ki bi jo lahko imenovali »potencialna nevarnost«. Ta naravnava pozornost pristojnih nadzornih mehanizmov na določene družbene skupine (brezposelnih). Ti jim že zaradi tega dajejo večji poudarek, kot je to normalno potrebno.

Nekatere družbene skupine in posamezniki so zaradi izkušenj nadzornih mehanizmov že vnaprej deležni večje pozornosti — ali sumljivi (bodisi upravičeno ali neopravičeno). Zato **privlačujejo nadzorstveno pozornost** na splošno, četudi v prenekaterih razmerah le-ta sploh ne bi bila potrebna. Kako ožigosanje iz preteklosti po zakonu vztrajnosti deluje še kar naprej, četudi ga morebiti nove izkušnje ne potrjujejo tako odločno kot prej, v drugačnih razmerah.

Zato ugotavljajo, da so »manj vplivne skupine disproporcionalno odbirane za uradno obravnavanje med vsemi tistimi, ki kakorkoli zapadajo v kriminalno vedenje«.⁴⁷ Ekološke študije, ki jih kakorkoli uporabljajo tudi policijske organizacije za »pokrivanje terena« in za ustrezno porazdeljevanje svoje fizične sile v ogroženih predelih, potrjujejo, da so »hipoteze uradne reakcije«⁴⁸ pretežno prilagojene tako, da se **uravnava v iskanje deviantov med spodnjimi družbenimi plastmi** na območjih, kjer ti stanujejo, se zadržujejo in kjer pričakujejo, da se bodo pojavili kot storilci kaznivih dejanj (gostilne, parki, barakarska naselja, samski domovi, delavska prebivališča, propadajoči mestni predeli).

To seveda pomeni, da **ima poudarjenost nadzora** na določenih krajih ali pri vnaprej izbranih skupinah za **posledico povečano število odklonskosti v teh skupinah**, ki zaradi tega začne najo postajati tudi statistično značilne. Zato se prav s tem odpirajo pomembna, ne le metodolo-

⁴⁴ Glej Kogoj/Makarovič/Stritih s. 77.

⁴⁵ Glej tudi Steinhilper s. 385.

⁴⁶ Hirschi v navedbi Clelland/Castellano s. 324.

⁴⁷ Quinney 1970, Chambles/Seidman 1971 v navedbi Sampson/Castellano s. 564.

⁴⁸ Prav tam.

ška, ampak vsebinska vprašanja, med katerimi je tudi pomislek, da »večina socioloških teorij o kriminaliteti skuša razlagati porazdeljenost kriminalnega vedenja neodvisno od dejavnosti kazenskega pravosodja«⁴⁹ in policije.

Zato morda ni čudno, če posamezne tuje raziskave ugotavljajo npr. za London, da so mladoletniki iz revnih in zelo revnih družin, ki jih je bilo manj kot tretjina, storili polovico celotnega mladoletniškega prestopništva.⁵⁰ Podobna spoznanja prihajajo tudi iz drugih koncev sveta, zlasti za urbanizirana območja, kjer je kontrola učinkovitejša, stalna in selektivna.

Formalno nadzorstvo potemtakem močno **določa obseg odklonskosti** tudi med brezposelnimi in plastmi z manj ugodnimi dohodkovnimi razmerami. Njegova ostrina je še toliko bolj poudarjena, če se poleg brezposelnosti opravičuje še s povratništvom, neprijavljanjem prebivališča, nestalnostjo bivališča, varnostnimi in drugimi razlogi, zaradi katerih so potrebne racije, razni pregledi, preverke itd.

Ni znano, koliko se brezposelnost kriminalnih ali kriminalnost nezaposlenih skriva v temnem polju. Sodijo, da se z naraščanjem »prijetih« samodejno povečuje temno število nezaposlenih storilcev.⁵¹

7. Naše razmere

Vse kaže, da **prihajamo v obdobje masovne brezposelnosti** in gospodarskih kriz. Težave v tem smislu niso le naša posebnost, marveč splošen pojav v svetu. Tako je imela Avstrija konec decembra 1982 5,4 % brezposelnih ali 155 669 oz. 35 000 več kot leto prej.⁵² V ZRN je bilo 31. decembra 1982 2 223 000 brezposelnih državljanov ZRN ali za 185 000 več kot novembra 1981.⁵³ V Veliki Britaniji je bilo novembra 1982 nezaposlenih 2 900 000 ljudi.⁵⁴ Nezaposlen je vsak deveti Francoz. V državah Evropske gospodarske skupnosti je brez dela 12 300 000 ljudi ali 11 % aktivnega prebivalstva (Delo, 25. 3. 1983, s. 3). Prvič po drugi svetovni vojni ima Belgija več kot pol milijona brezposelnih. Samo v zadnjih dveh tednih so odpustili še 12 000 delavcev (Delo, 19. 2. 1983, s. 3).

⁴⁹ Prav tam s. 369.

⁵⁰ Burt v navedbi Johnson s. 91.

⁵¹ Glej McClintock s. 72.

⁵² Delo 5. 1. 1983 s. 3.

⁵³ Delo 5. 1. 1983 s. 3.

⁵⁴ Delo 13. 1. 1983 s. 16.

Razmere pri nas pa so po podatkih ustrezne komisije zveznih družbenih svetov za vprašanja stabilizacije, ki je objavila gradivo »**Temelji in okviri dolgoročne socialne politike**«⁵⁵ in po drugih virih naslednje.

V SFRJ več kot 850 000 ljudi išče delo. Od teh gre vsaj 87 % ali 740 000 obravnavati kot dejansko nezaposlene. Brezposelnost je najizrazitejša v gospodarsko manj razvitih krajih in v večjih mestih. Med tistimi, ki iščejo delo, je več kot polovica kvalificiranih in strokovnjakov. Vsaj tri četrtine pa je mlajših od trideset let in takih, ki do sedaj še niso bili v delovnem razmerju. Čakanje na zaposlitev je že tolikšno, da ni več mogoče govoriti o začasni nezaposelnosti, ampak dobiva oblike **klasične brezposelnosti**, ta pa nosi pečat socialnih in političnih problemov.

Listina, ki jo omenjamo, ugotavlja tudi, da je **nezaposlenost predvsem problem mladih** in da ima nanje negativne gospodarske, politične in socialne posledice, še posebno, ker vpliva na njihovo družbeno in poklicno usmeritev. Posebej poudarja, da se zaradi tega počutijo ponižane, izgubljajo zaupanje v lastne sposobnosti in vrednote, v vrednote družbe in v lastno in družbeno perspektivo. Nezaposlenost (mladih) dobiva toliko hujše posledice, ker hkrati upadeta delovna zavzetost zaposlenih in delovna storilnost, proizvodnja pa stagnira ali celo nazaduje.

Znatne neprijetnosti povzročata tudi koncentracija mladih in njihova slaba migracija, ki prav tako negativno deluje na možnosti zaposlovanja. Po končanem študiju mladi le neradi zapuščajo univerzitetna središča. Tako je bilo 30. 7. 1982 v 42 večjih jugoslovanskih mestih evidentiranih okoli 400 000 oseb ali 52,4 % od skupnega števila ljudi, ki iščejo zaposlitev v državi.⁵⁶ Problem zaposelnosti strokovnih kadrov pa se bo še zaostрил, saj se predvideva, da bo do konca leta 1985 za zaposlovanje evidentiranih 520 000 strokovnjakov.⁵⁷

Naraščajoča nezaposlenost zlasti mladih ne bo brez posledic na obseg kriminala in drugih družbeno negativnih pojavov. Zato ne pričakujemo brez razloga povečanje odklonskega vedenja, in sicer pri nasilniškem in premoženjskem krimi-

⁵⁵ Delo 10. 1. 1983, posebna priloga.

⁵⁶ Zaposlovanje mladih... Poročevalec 1982/22 s. 13.

⁵⁷ Prav tam s. 15.

nalu, pri mladoletniškem nemiru, pri toksikomanijah raznih vrst,⁵⁸ da pri tem sploh ne omenjamo možnosti preraščanja kakih vrst negotovanja v politično kriminalnost in razne oblike odporov.

Poleg tistih, ki so nezaposleni v SFRJ, pa moramo **upoštevati tudi jugoslovanske državljane začasno zaposlene v tujini**, ki jih je z družinskimi člani 1 050 000.⁵⁹ Toliko jih je samo v državah zahodne Evrope, čeravno jih je popis prebivalstva 1981 evidentiral le 578 000 tisoč. Zaradi celovitosti tovrstnih težav v SFRJ ne moremo obravnavati nezaposlenosti samo na podlagi števila iskalcev zaposlitve, ker s tem, kot je zapisano v »Temeljih...«, ne zajemamo vsega problema.

Slovenija ima v primerjavi z vso Jugoslavijo trenutno še najbolj ugoden položaj, čeravno nastajajo podobne težave kot drugje. Toda **Slovenija sprejema veliko število ljudi, ki se niso mogli zaposliti v republikah, od koder so doma.**

Stopnja gospodarske rasti bo v naslednjih letih nižja kot prejšnjih obdobjih in bodo možnosti zaposlovanja manjše kot so doslej. To pomeni, da je pri nas **pričakovati povečanje števila odklonskih pojavov med nezaposlenimi v prihodnosti.** Te okoliščine hkrati z drugimi kriminalnimi dejavniki družbenogospodarskega življenja v prihajajočem obdobju ne bi smeli prezreti pri ustreznem oblikovanju preprečevalne in sploh kriminalnopolitične dejavnosti.

Na podobna spoznanja prihajajo tudi drugje po svetu, ko ugotavljajo, da nezaposleni mladi ljudje utegnejo v naslednjih dvanajstih letih pomeniti upoštevanja vreden pritisk na kriminalnost njihovih družb.⁶⁰ Pri tem še posebno opozarjajo na koncentracije nezaposlenih na posameznih območjih kot možnosti za posebne oblike nevarnosti in družbene eksplozivnosti, za generacijski šovinizem, ki ga v določenem obsegu omenjajo tudi pri nas,⁶¹ za nacionalizem itd.

Seveda pa gre nezaposlenost in njen delež v negativni naravnosti prizadetih obravnavati skladno s preostalimi neustreznimi dejavniki posameznikove in družbene narave.

⁵⁸ Glej zlasti »Razvoj deviantnih pojavov do leta 2000«.

⁵⁹ Temelji in okviri dolgoročne socialne politike, s. 8.

⁶⁰ Gladstone s. 40.

⁶¹ Glej npr. Rus Veljko s. 28.

8. Kazniva dejanja, storjena med nezaposlenostjo v Sloveniji

V tem sestavku ne primerjamo podatkov o nezaposlenosti na Slovenskem s kriminalom nezaposlenih predvsem zato, ker ta okoliščina pri nas doslej ni bila poseben problem. Prenekateri raziskave na tujem s tako metodologijo niso ugotovile dosti skupnega ali pa le kake tendence in spoznanja, ki so jim drugi oporekali korektnost. Nezaposlenost je le eden izmed možnih kriminogenih dejavnikov, ni pa edini, čeravno za nikogar, ki je v gospodarskih težavah, ni nepomemben. Dosegljivejši so nam bili podatki o storilcih glede na zaposlenost in nezaposlenost, pa je iz tega zornega kota storjenih nekaj poskusov ugotoviti morebitno povezanost s kriminalom z domnevo, da **brezposelnost na Slovenskem šele postaja akutnejša** in da je pri nas **dosti migrantov**, ki niso od tukaj. To se kaže tudi pri kriminalnosti na Slovenskem.

Tabela 1: Nezaposleni storilci med prijetimi v 1977 do 1981*

Leto	Prijeti storilci	Od tega nezaposleni	%
Skupaj	122 951	32 862	26,7
1981	27 021	6 710	24,8
1980	25 631	6 440	25,1
1979	22 713	6 394	28,1
1978	21 520	6 967	32,4
1977	26 066	6 351	24,4

Na Slovenskem je torej vsako leto vsaj **četrtnina odkritih storilcev kaznivih dejanj v času storitve nezaposlenih.**

Kot kriminal brezposelnih prihaja v poštev samo tisti, ki ni povezan z delovnim mestom. Zato brezposelne storilce odkrivajo predvsem pri premoženjski, nasilniški in spolni kriminaliteti. Izjema so predvsem politična kazniva dejanja.

Skoraj štiri petine kriminala brezposelnih je **premoženjskega**, in to predvsem konvencionalnega (tatvine, vlomi, goljufije, poškodovanja tujih stvari, odvzem motornega vozila itd.). **Pri zaposlenih ga je nekaj manj kot polovico.** Podatki kažejo predvsem na dvoje:

* Iz statistike organov za notranje zadeve

— Na določeno omejenost možnosti postati kriminalen, če si brez dela, in

— na naravnost k tistemu kriminalu, ki vendarle omogoča doseganje premoženjske koristi, ki je storilcu potrebna.

Nekaj podrobnosti o kaznivih dejanjih zoper družbeno in zasebno premoženje nam kaže naslednja tabela:

Tabela 2.: **Struktura storilcev po glavnih vrstah v letih 1978—1982**

Vrsta kaznivega dejanja	Število		Sestava	
	zaposl.	nezaposl.	zaposl.	nezaposl.
Skupaj	70 374	26 511	100	100
Po kaz. zak. SFRJ	1 757	1 154	2,5	4,4
Zoper življenje in telo	6 680	1 306	9,5	4,9
Zoper spolno nedotakljiv. in moralo	899	337	1,3	1,3
Zoper družbeno in zasebno premoženje	41 354	20 817	58,7	78,5
Vsa ostala	19 684	2 897	28,0	10,9

Tabela 3.: **Storilci kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje v letih 1978—1981**

Leto	Prijeti	Od tega nezaposleni	%
Skupaj	62 171	20 817	33,5
1981	17 708	5 150	29,1
1980	16 803	5 132	30,5
1979	14 340	5 072	35,4
1978	13 320	5 463	41,0

— Konvencionalni premoženjski kriminal

Pri klasičnem premoženjskem kriminalu je v povprečju tretjina (v posameznih letih pa tudi več) storilcev, v času storitve brez dela. Preden bi na karkoli sklepali, prikazujemo še nekaj podatkov za posamezne vrste kaznivih dejanj. V

letih 1978 do 1981 je bilo med storilci nezaposlenih:

- pri ropih in roparskih tatvinah 49,7 %,
- pri vlomih 45,7 %,
- pri odvzemih motornih vozil 38,9 %,
- pri goljufijah 38,4 %,
- pri tatvinah 30,3 %,
- pri prikrivanju 20,3 %,
- pri poškodovanju tujih stvari 20,1 %,
- pri vseh ostalih kaznivih dejanjih te vrste 19,2 %.

Nezaposleni storilci, kot kaže, so nagnjeni tudi k nasilniškemu premoženjskemu kriminalu, kar je zlasti očitno pri ropih in vlomih. Iskanje materialne koristi, vsaj zdi se, le ni tako brez zveze z nezaposlenostjo, iz česar bi lahko sklepali, da je premoženjski kriminal v določenem obsegu v povezavi z negotovostjo materialnega stanja in se torej pojavlja kot izhod iz gospodarske stiske pri marsikom, ki je v težavah z denarjem ali celo v skrbeh za življenjski obstoj nasploh. To potrjuje prenekatera kriminalna kazuistika iz sodnih obravnav, zlasti za ljudi iz drugih republik, ki k nam prihajajo brez sredstev za preživljanje.

— Kazniva dejanja zoper življenje in telo

Statistike organov za notranje zadeve ne vsebujejo vseh dejanj te vrste, zato so podatki s tega področja, poleg tistih, ki zadevajo čast in dobro ime, najbolj nepopolni. Lažje oblike in dejanja z znanim storilcem (kolikor gre za pojave z neznatno družbeno nevarnostjo) navadno ne prihajajo pred organe za notranje zadeve, vsaj ne masovno. Znatno več jih obravnavajo sodišča, ki pa ne zbirajo podatkov o nezaposlenosti storilcev. Po tem izhodišču je bilo nezaposlenih:

- med storilci umorov 22,5 %,
- med storilci lahkih telesnih poškodb 16,0 %,
- med storilci hudih in posebno hudih telesnih poškodb 14,1 % in
- pri drugih kaznivih dejanjih zoper življenje in telo 18,0 %.

Razmerja med zaposlenimi in nezaposlenimi se sicer v posameznih letih odmikajo od tega povprečja, toda nekakšno srednjo vrednost kažejo zgoraj omenjeni odstotki, ki pa niso posebno visoki. To bi nekako pomenilo, da pri nas

brezposelnost vendarle še ni tolikšna, da bi zaradi frustracij različnih vrst in odtujenosti povzročala nadpovprečne agresije, marveč narobe. Tovrstnega nasilja je med nezaposlenimi storilci za polovico manj kot med zaposlenimi, seveda ob domnevi, da so podatki, ki jih upoštevamo za obe skupini, enako nepopolni. Drugih tako ni na razpolago.

— Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo

Pri spolnem nasilju so nezaposleni v popolnoma enakem položaju kot zaposleni storilci. Obe skupini imata namreč podobne deleže. Ker pa so podatki organov za notranje zadeve glede končne pravne kvalifikacije pogosto neustrezni, so pričujoče številke le orientacijske. V letih 1978 do 1981 je bilo nezaposlenih

- pri poskusih posilstev 28,7 %,
- pri dokončanih posilstvih 26,4 %,
- pri spolnem nasilju 17,1 % in
- pri vseh kaznivih dejanjih te vrste 29,7 %.

Spolna kriminalnost se pretežno manifestira s posilstvi ali poskusi. Drugih pojavnih oblik je manj, nekatere pa so sploh zelo redke. Znani pojavi kažejo, da je lahko prijavljivost pomemben dejavnik količine znanega spolnega ravnanja. Glede nezaposlenih deviantov pa ni posebnih razločkov.

— Nezaposleni po spolu

V štirih letih je nezaposlenih storilk skupaj toliko v deležu svoje skupine kot žensk storilk med zaposlenimi. Sicer pa nasproti moškim ni večjih razločkov, le premoženjska kriminalnost je med ženskami bolj poudarjena, kar je pokazatelj, ki opozarja na stisko zaradi nezaposlenosti kot posebnega družbenega položaja. Le-ta ustvarja večje aspiracije po imetju. Tega pa je mogoče pridobiti tudi s kriminalom in brez dela. **Večja kriminalnost je zlasti očitna pri nezaposlenih ženskah do 23 let.** Saj so storile kar 69,9 % vseh kaznivih dejanj svojega spola, moški v tem obdobju pa le 51,7 %. »Kriminalna persistentnost«, ki je za ženske »v letih« nasploh znana okoliščina, v našem primeru znova vzbudi pozornost po 40. letu, saj so nezaposlene ženske storile 14,4 % svojega kriminala, moški pa le 9,2 %.

— Narodnost nezaposlenih

Čeprav ne pove vsega, pa vendarle je določen kazalec udeležbe neslovenskega prebivalstva v narodnostni sestavi storilcev kaznivih dejanj. Te podatke imamo le za leto 1981. V tem letu je bilo med nezaposlenimi storilci 62,2 % Slovencev, 8,6 % Srbov, 7,6 % Hrvatov, 6,6 % Romov, 6,3 % muslimanov in 8,6 % drugih. Slovenci imajo pri vseh kaznivih dejanjih večino, kar je normalno. Toda vidno udeležbo imajo npr. Romi pri kaznivih dejanjih po Kazenskem zakonu SFRJ (kar 33 %) in pri krvnih deliktih (8,2 %), Hrvati pri spolnem nasilju (11 %), Srbi pri premoženjskem kriminalu (9,3 %) itd.

— Nezaposleni po prebivališču

Problematičnost nezaposlenosti poudarjajo tudi podatki o prebivališču. Čeravno je pričakovati, da bo večina imela stalno prebivališče v Sloveniji (73,1 %), pa je po drugi strani kar (18,6 %) storilcev s stalnim prebivališčem v drugih republikah in 2,5 % sploh v tujini. To pomeni, da je **več kot petina storilcev, ki so bili brez dela, od drugod.** Posebno težavo pomeni 6 % nezaposlenih storilcev, ki so hkrati popolnoma brez prebivališča.

Značilnost s tega področja pa je to, da je največ nezaposlenih storilcev »političnega kriminala« med tistimi, ki so iz drugih republik ali iz tujine, in največ brez prebivališča med osumljenimi za premoženjsko kriminaliteto.

Sklep

Razmerje med brezposelnostjo in kriminalom se tudi pri nas samo po sebi začenja postavljati v ospredje, ne le kot gospodarskopolitično, marveč tudi kot socialno, socialnopsihološko, politično in nenazadnje kot kriminološko vprašanje. Ob spoznanju, da imamo okoli 12 odstotno brezposelnost, smo prišli v položaj, ko bo treba **resno razmišljati o vplivih nezaposlenosti velikega števila zlasti mladih ljudi na kriminalnost.** Čeravno so tovrstne ugotovitve v svetu pretežno ostale na sredi poti, ker je premalo integrativnih in vsestransko zastavljenih lotevanj problema, se vendarle kaže pomen brezposelnosti na kazniva dejanja in druge odklonske pojave v različni težini in odvisno od prenekaterih dejavnikov. Vse pa potrjuje, da **nezaposlenost ni nepomembna za vedenje ljudi,** ki so v gospodarskih težavah in stiskah. Predvi-

devanja do konca tega tisočletja pa ugotavljajo, da se bo zaposlovanje še bolj zaostrilo, torej moramo pričakovati naraščanje odklonskosti nezaposlenih skladno s povečanim obsegom klasične brezposelnosti — kot ugotavljajo naše resolucije.

Nekaj zelo nepopolnih podatkov, ki jih vsebuje ta sestavek, ne omogoča resnejšega kriminološkega vpogleda v razmerje nezaposlenosti do kriminala, **lahko pa je le opozorilo**. In to je bil njegov namen.

V celoti je sprejeti izhodišče, da nezaposlenost ni ne edina ne izključna določilnica kriminalitete, čeprav se prenekateri študije, morebiti tudi pod vtisom starejših virov, opirajo na to prepričanje. Novejša raziskovanja skušajo upoštevati razne medsebojne povezanosti in učinkovanja, pomembna za ta namen. Obenem pa opozarjajo, da je pri tem **premalo sodelovanja med kriminologi in ekonomisti** in da kriminologi čisto poenostavljajo kriminalnost v smislu posameznikovih značilnosti, spregledujejo pa človeške motivacije za preživetje,⁶² ne nazadnje tudi individualne in družbenogospodarske krize. Brezposelnost pa je hkrati položaj in človekovo obdobje. Oba pomena sta izjemna in, kot smo videli, ne brez posledic v različnih pogledih. Še nekaj je, kar ni tako nepomembno. Pravijo tudi,

⁶² Conyers s. 104.

da je masovna nezaposlenost grožnja zaposlenim, naj se ne spuščajo na pot kriminala. Vsekakor trditev, ki jo bomo kmalu lahko preverjali tudi v naših razmerah. Pri tem pa gre vnaprej opozoriti na težavnost povezovanja makrogospodarskih dogajanj s posameznikovim ravnanjem v čisto konkretnih in osebnih razmerah. Zdi se, da je kriminologija dokaj šibka prav v tem.

Podatki o udeležbi brezposelnih pri kaznivih dejanjih na Slovenskem usmerjajo pozornost na premoženjsko odklonskost bolj kot na katerokoli drugo. Na vseh drugih področjih so »nezaposleni« manj opazni. Ali morda njihov prispevek k ogrožanju premoženja ne kaže na racionalnost njihovih dejanj kot odgovor na razmere, v katerih so zaradi tega, ker nimajo dela? Ali ne bo to še bolj akutno v prihodnje? Najbrž ne bi mogli trditi kaj več od tistega, kar lahko izrazimo z vprašanjem, vse drugo pa bomo morali šele preizkusiti. Zato naj kriminologija prispeva svoj delež k spoznavanju problematike brezposelnih, kar pa ji bo dokaj težko, ker je odvisna pretežno od podatkov represivnih mehanizmov. Zato velja razmišljati, kako tovrstna raziskovanja ustrezneje zastaviti vsebinsko, teoretično in metodološko.

Rokopis končan 19. januarja 1983.

LITERATURA

1. BLANKENBURG, E.: Karl Marx und der »Labeing«-Ansatz. *Kriminologisches Journal*, München 6 (1974) 4, s. 313—319.
2. BRAITHWAITE, J.; BRAITHWAITE, V.: *Comparative Criminology*, London 25 (1981) 3, s. 273 do 289.
3. BROWN, M. /et al./: Criminal Offences in an Inequality and the Question of Values. *International Urban Area and Their Associated Social Variables. The British Journal of Criminology*, London 12 (1972) 3, s. 250—268.
4. CALVIN, A.: Unemployment among Black Youths, Demographics, and Crime. *Crime and Delinquency*, Hackensack 27 (1981) 2, s. 234—244.
5. CHESTER, R.: Perceived Relative Deprivation as a Cause of Property Crime. *Crime and Delinquency*, Hackensack 22 (1976) 1, s. 17—30.
6. CLELLAND, D.; CARTER, T.: The New Myth of Class and Crime. *Criminology*, London 18 (1980) 3, s. 319—336.
7. The EPIDEMIOLOGY of Delinquency and Crime. *Delinquency, Crime, and Social Process*. New York /etc./, Harper & Row, 1969, s. 244 do 284.
8. CONYERS, J.: Criminology, Economics, and Public Policy. *Crime and Delinquency*, Hackensack 25 (1979) 2, s. 137—144.
9. *CRIME and Capitalism*/Ed. D. Greenberg. Palo Alto, Mayfield 1981, s. 1—188, 420—424.
10. DANSER, K.; LAUB, J.: Juvenile Criminal Behavior and Its Relation to Economic Conditions. Washington, U.S. Department of Justice 1981, 116 s.
11. DROBNIČ, S.: Struktura iskalcev zaposlitve v SR Sloveniji v obdobju 1952—1981. *Dolgoročni razvoj SR Slovenije*. Posvetovanje, Brdo pri Kranju 1980, 19 s.
12. DŽUVEROVIČ, B.: Aspiracije i društvene vrednosti seoske i radničke omladine. *Socijalizam*, Beograd 14 (1971) 5, s. 634—644.
13. FEUERLICHT, I.: *Alienation from the Past to the Future*. Westport /etc./, Greenwood 1978, 273 s.
14. GANSEMER, D.; KNOWLES, L.: The Relationship Between — Crimes and Economic Indicators. *Journal of Police Science and Administration*, Gaithersburg 2 (1974) 4, s. 395—398.
15. GLADSTONE, F.: Crime and the Crystal Ball. *Research Bulletin*, London (1979) 7, s. 36—41.

16. GIBBS, J.: Crime, Unemployment and Status Integration. *The British Journal of Criminology*, London 6 (1966) 1, s. 49—58.
17. GORIČAR, J.: **Temelji obče sociologije**. 3. izd. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1975, 335 s.
18. HAGGSTROM, W.: The Poor. *Outsiders USA*. San Francisco, Rinehart 1973, s. 157—172.
19. HARDING, D. W.: **Social Psychology and Individual Values**. New York /etc./, Hutchinson's University Library cop. 1953, s. 69—80, 88—98.
20. JOHNSON, E. H.: **Crime, Correction, and Society**. Homewood, Dorsey 1974, s. 82—101, 198 do 204.
21. KOGEJ, P. /et al./: Integracija omladine koja dolazi iz unutrašnjosti u gradove odnosno industrijske centre na učenje zanata ili na rad. Ljubljana, /s. n./, 1968, 82 s. Strojep. avtogr.
22. KVALSETH, T.: A Note on the Effects of Population Density and Unemployment on Urban Crime. *Criminology*, London 15 (1977) 1, s. 105 do 110.
23. MAC CLINTOCK, F. H.: Unemployment, Crime and Prisons in England and Scotland. **Economic Crises and Crime**. Rome, UNSDRI 1976 No. 15, s. 69—76.
24. MAC CLINTOCK, F. H.: Some Data on the Criminological Significance of Unemployment. **Economic Crises and Crime**. Rome, UNSDRI 1976 No. 15, s. 79—125.
25. MESSNER, S.: Poverty, Inequality, and the Urban Homicide Rate. *Criminology*, London 20 (1982) 1, s. 103—114.
26. MIKE, B.: Willem Adrian Bongers's »Criminality and Economic Conditions«: A critical Appraisal. *International Journal of Criminology and Penology*, London 4 (1976) 3, s. 211—238.
27. NOESEN, R.: Arbeit, Beruf und asoziales Verhalten. *Kriminalogie-Morgen*. Hamburg, Kriminalistik 1964, s. 121—130.
28. ORSAGH, T.; DRYDEN WITTE, A.: Economic Status and Crime: Implications for Offender Rehabilitation. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Chicago 72 (1981) 3, s. 1055 do 1071.
29. RADZINOWICZ, L.: Economic Pressures. **Crime and Justice**. Vol. I. New York, Basic Books 1977, s. 542—565.
30. RUS, V.: Nezaposlenost, samoupravljanje i samozapošljavanje. *Gledišta*, Beograd 22 (1981) 7—8, s. 19—35.
31. SAMPSON, R. J.; CASTELLANO, T. C.: Economic Inequality and Personal Victimization. *The British Journal of Criminology*, London 22 (1982) 4, s. 363—385.
32. SKUPNI ukrepi za hitrejše zaposlovanje mladih šolanah oseb. **Poročevalec**, Ljubljana 8 (1982) 22, s. 14—16.
33. STEINHILPER, G.: Arbeitslosigkeit und Kriminalität. *Kriminalistik*, Hamburg 30 (1976) 9, s. 385—389.
34. STEVENS, P.: Predicting Black Crime. **Research Bulletin**, London (1979) 8, s. 14—17.
35. TARLING, R.: Unemployment and Crime. **Research Bulletin**, London (1982) 14, s. 28—33.
36. WEISS, R.; RIESMAN, D.: Social Problems and Disorganization in the World of Work. **Contemporary Social Problems**. New York, Harcourt /etc./ 1961, s. 459—514.
37. YEAGER, M.: Unemployment and Imprisonment. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Chicago 70 (1979) 4, s. 586—588.
38. ZAPOSLOVANJE mladih je neločljivi del uredničevanja politike ekonomske stabilizacije. **Poročevalec**, Ljubljana 8 (1982) 22, s. 12—14.

Seznam literature pripravila: Marija Milenković

UDC 343.973

Unemployment and Crime (or Crime by the Unemployed)

Pečar dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

The number of people without employment has been increasing throughout the world in recent years. Considerations about the link between unemployment and crime come to the forefront, especially in criminology. Unemployment can have implications for the individual's personality psychologically, economically and in other ways. Although opinions differ about this, a prevailing belief has been that crime among the unemployed does not depend only on economic but also on various other social factors.

The following theories are more or less directly concerned with unemployment, in addition to the theory of economic determinism: the theory of anomie, of working class culture, of subcultures, of differential association, interactionist theory, alienation theory, etc. With regard to the distribution of control power we can not ignore its influence on

establishing crime among the unemployed, for emphasized control in groups selected in advance results in an increased number of deviant phenomena in these groups.

Unemployment, especially among the young and educated people, has been increasing in Yugoslavia too and will be even greater in the coming years. This will cause a rise in deviant phenomena among the unemployed in future.

Among detected offenders in Slovenia, at least a quarter were unemployed, and these committed mostly property offences. This also emphasizes the fact that acquiring economic gain through crime is not unlinked with unemployment, which should be taken into consideration not only in shaping criminal but also long-term social and employment policy.